

Асэнсаванне паняцця *дыскурс* у лінгвістычнай парадыгме

Тэорыя дыскурсу на сёння актыўна развіваецца і вывучаецца рознымі навукамі – сацыялінгвістыкай, семіётыкай, філасофіяй, псіхалогіяй, культуралогіяй і інш. Тым не менш, адсутнічае дакладная і агульнапрызнаная дэфініцыя гэтага паняцця [1]. Адным з першых *дыскурс* у якасці самастойнага тэрміна выкарыстаў амерыканскі даследчык З.Харыс у артыкуле, прысвечаным разгляду мовы рэкламы. У лінгвістычны ўжытак гэта паняцце ўвёў Э.Бенвеніст, які аналізаваў дыскурс як тэкст, што ўзяты ў падзейным аспекце або як маўленне, звязанае з жыццём [2].

Некаторымі даследчыкамі (А.Грэймасам, Ж.Куртэ, П.Анры, Ф.Гатары) дыскурс атаясамліваецца з семіятычным працэсам, які рэалізуецца ў разнастайных відах “дыскурсіўных практык”, у тым ліку моўнай і нямоўнай. Згодна з моўнай практыкай, дыскурс неабходна разглядаць як тэкст або выказванне. На думку М.Фуко, дыскурс – гэта “сукупнасць выказванняў, залежных ад адной і той жа дыскурсіўнай фармацыі” [3, с.227]. Французскі даследчык апісвае дыскурс як сацыяльную практыку, якая складаецца з выказванняў. Іх паслядоўнасці ўтвараюць дыскурсіўныя фармацыі, суадносныя з палітыкай, эканомікай, медыцынай і інш. Такія фармацыі ўспрымаюцца найперш як грамадска-практычныя сферы.

Існуе і стылістычны падыход да сутнасці дыскурсу, калі паняцце *дыскурс* атаясамліваецца з паняццем *стыль* (Ж.Какэ, Поль дэ Мян, І.Мльін). Такі падыход рэалізуецца ў нараталогіі – дастаткова вядомай галіне навукі. Наратолагі разглядаюць адрасанта як шматаспектную апавядальную інстанцыю, вылучаючы пункт гледжання аўтара на падзеі тэксту. Дыскурс вызначае сюжэт і кампазіцыю выказвання, а таксама яго стылістычныя адметнасці.

Уласна лінгвістычныя дэфініцыі тэрміна *дыскурс* таксама не вызначаюцца аднастайнасцю, аднак іх яднае імкненне да канкрэтызацыі і развіцця традыцыйных паняццяў маўлення, тэксту і дыялога. У працы А.Гаршкова “Русская стилистика” аналізуецца лінгвістычная пазіцыя І.Гальперына, які сінанімізаваў паняцці *звышфразовае адзінства, кампанент тэксту, дыскурс, праявічная страфа, сінтаксічны комплекс, маналагічнае выказванне, камунікатыўны блок*. Гэта пацвярджае

той факт, што дакладнага значэння ў тэрміна *дыскурс* няма, а дыяпазон акрэсленых ім з'яў дастаткова шырокі: ад “часткі тэксту” да “маўлення” [4, с. 66 -- 67]. Пераход ад паняцця *маўленне* да паняцця *дыскурсу* звязана з жаданнем увесці ў класічнае супрацьпастаўленне *мовы* і *маўлення* яшчэ адзін кампанент – *дыскурс*. У сярэдзіне 50-х гадоў ХХ ст. французскі лінгвіст Э.Бенвеніст, даследуючы сістэму дзеяслова, паслядоўна ўжываў тэрмін *дыскурс* (*discours*) нароўні з тэрмінам *маўленне* (*parole*) [2].

Практыка дыскурсіўнага аналізу звязваецца і з даследаваннем заканамернасцей руху інфармацыі ў межах камунікацыйнай сітуацыі абмену рэплікамі. Апісваецца пэўная структура дыялогавага ўзаемадзеяння. Такім чынам, дыялог – дыскурсіўная форма маўлення, а дыскурс – гэта маўленне, або тэкст, змешчаны ў сітуацыю дыялога. Напрыклад, любы мастацкі тэкст – гэта своеасаблівая сустрэча з другім тэкстам, г.зн. дыялог, які здымае няпэўнасці. Тэкст другасны ў адносінах да дыялога.

Разуменне дыялагічнай сутнасці дыскурсу агульнапрынятае дзякуючы працам М.Бахціна. У даследаванні “Эстетика словесного творчества” дыялагічна адносіны разглядаюцца не толькі на ўзроўні перасячэння плоскасцей маўлення аўтара і персанажаў [5]. У многіх працах па асаблівасцях мовы мастацкага тэксту “вобраз аўтара” падаецца як славесна-маўленчая структура, якая пранізвае структуру твора і вызначае ўзаемасувязь і ўзаемадзеянне ўсіх яго элементаў. Як слухна зазначае М.Бахцін, чалівечы ўчынак таксама ўяўляе патэнцыйны тэкст, які зразумелы толькі ў дыялагічным кантэксце свайго часу як рэпліка, як сэнсавая пазіцыя, як сістэма матываў [5, с. 302]. Даследчык вывучае “слова”, або *дыскурс* (фраза, маўленчы сегмент) як прастору, у якой сутыкаюцца розныя дыскурсныя інстанцыі. Можна пагадзіцца з меркаваннем Ю.Крысцевай, што адносіны аўтара да персанажа – гэта адносіны да пэўнага дыскурсу (слова), а дакладней, да дыскурсу іншага. Аўтарскі дыскурс – гэта дыскурс на падставе іншага дыскурсу, гэта слова, якое кантактуе з іншым словам [6, с.18].

Канцэпцыя М.Бахціна паўплывала на падыходы многіх лінгвістаў да стылістычнага аналізу мастацкага тэксту. Так, на думку Т.Пляханавай, “сёння і лінгвістыка тэксту, і стылістыка пашыраюць межы тэксту, што дазваляе па-новаму ставіць традыцыйныя праблемы і выкарыстоўваць новыя метады іх рашэння. Адным з такіх метадаў з'яўляецца дыскурс-аналіз, заснаваны на ідэях Бахціна” [7, с.18]. Дыялагічнае слова,

“непрямое маўленне” М.Бахціна – асноўны канструкцыйны элемент мастацкага тэксту. Думаецца, дыялагічны падыход да разгляду дыскурсу найбольш прыдатны і перспектыўны на занятках па стылістыцы і філалагічным аналізе тэксту.

Літаратура

1. Ширяева, Т.А. Когнитивная модель делового дискурса: монография / Т.А.Ширяева. – Пятигорск: ПГЛУ, 2006. – 256 с.
2. Бенвенист, Э. Общая лингвистика / Э.Бенвенист; пер. с фр. – 2-е изд, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С.167 – 328.
3. Фуко, М. Археология знания / М.Фуко; пер. с фр. – СПб.: ИЦ “Гуманитарная академия”; Университетская книга, 2004. – 416 с.
4. Горшков, А.И. Русская стилистика: Учеб. пособие / А.И.Горшков. – М.: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Издательство АСТ”, 2001. – 367 с.
5. Бахтин, М.М. Эстетика словесного творчества / М.М.Бахтин. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
6. Кристева, Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Ю.Кристева; пер. с фр. – М.: РОССИЭН, 2004. – 656 с.
7. Плеханова, Т.Ф. Стилистика и дискурс-анализ художественного текста // Постклассическая стилистика и дискурсивный анализ текста. мат-лы межвузовского круглого стола (кафедра стилистики английского языка). – Минск: МГЛУ, 2010. – Вып.2. – С. 17 – 22.